

Önvédelem a többiekért is

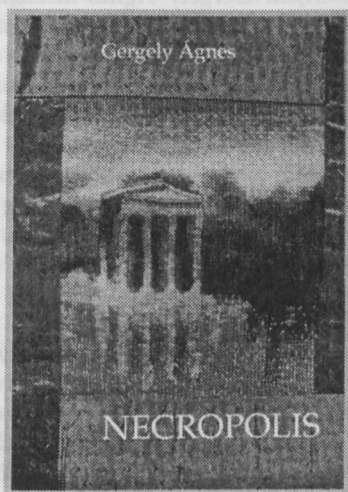
GERGELY ÁGNES: NECROPOLIS

A nekropolisz nagy kiterjedésű temető, szó szerint halottváros, a holtak városa. Gergely Ágnesnek rengeteg halottja van, ez indokolja verseskönyvének címét. *Nekropolisza* mégsem *halott város*, mert a halottakról vagy a halottakkal beszélni az élők számára már annyi, mint feltámasztani és életben tartani őket. Gergely Ágnes halottai ráadásul jelentős részükben nem is közönséges halandók: költők, írók, bibliai hősök, a műveltség részét képező nevek. De nemcsak azok: névtelenek sokadalma is. Olyan művészek például, akik még nem váltak a köztudat szerves részeivé. Talán titkos ajtón át jutottak a halhatatlanságba, talán még a halhatatlanság előszobájában várakoznak, talán örökre ott rekedtek.

A kötet elején olvasható költemény, *A boldog festő* segítségével mellőzhetjük is a hangzatos szavakat, s a halhatatlanságot fölcserélhetjük az autentikusságra, a művészi illetékességre fogalmával, mely nem akar többet mondani, mint hogy a művész az életével hitelesítette alkotásait: „...minden

jel szürke, / a kóro, a bot, a bárány; / függőlegesség, szürke permutáció. / És tűzvíz, és vágy-vétek összebocsátása / merő szürkeség, fegyelmezett áradás – / a hasznosított halálfélelem. / Láttuk a boldog festőt.” Ám a költőt mégsem elégíti ki a „boldog”, azaz önfeledt művészi önazonosság, az otthonosság a festő kisvilágában, illetve a domesztikált halálfélelem; úgy tetszik, mégis egyfajta halhatatlanságra, ehhez pedig megrendítő művészi kifejezőerőre van igénye. Felidézi a művész-szel folytatott egykori vitákat: „Csak egy kis lombot ide, mondtuk neki. / Elementáris zöldet. Sugárzó jelet, szinte / kolompszót. Ejnye már, hogy is / hívják: élményt. Valami felborzoló. / Olyat, mint a tenger. Olyat, mint a kútvíz. / Így kerek a világ, mondtuk. Így kerek / a halottaság.” Lehetetlenség ebből ki nem érezni az iróniáját – s talán a mégoly barát-ságos, mégis kioktatásszerű bebeszolás ön-iróniát. Az elementaritás számonkérése jogos és szükséges, de – a költővel együtt én is így hiszem – a művészetben vannak olyan mesterek, akik annyira kényesek az önazonosságukra, hogy inkább szánt szándékkal megmaradnak a szürke árnyalatai mellett, mintsem hogy másoktól kölcsönzött színpompával és egyéb mesterfogásokkal tündököljenek. Gergely Ágnes tud egy harmadik megoldást: megrendítő művé alakítani önnön megrendültségét.

No, és a művészet nagy közhelye, amely az ironikus színlelés szerint nem jön a költő nyelvére hamarjában – az élmény?

Balassi Kiadó
Budapest, 1997
124 oldal, 400 Ft

Gergely Ágnes
korántsem élményszegény költő.

Élményen azonban nem a romantikából örökölt édesbús érzelmességet, a cselekménygazdag életmódot és a kalandot érti, azt hiába is keresnénk verseiben. Viszont rengeteg történelmi, irodalmi, gondolati és érzelmi élménye van, sőt, amit ma ritkán vallanak be a költők, társadalmi élményekben sem szűkölködik. Igen érzékeny például a tömegtársadalom jelenségeire, amelyeknek vajmi kevés közülük van a demokráciához abban az értelemben, ahogy a demokratikus gondolat klasszikusai óta értjük (kell vagy kellene értenünk) a szót.

*

Van a kötetben egy mű, amelynek szavával föltehetjük a kérdést: fontos-e a vers vagy sem. A *Víz alatti régészet* ciklus 3. darabja így szól: „Ez a gránitszobor volna / a régi lilimos királyfi? / Uralkodónak templom illatú. / Szobornak mozdulatlan. Mint ha nem fontos a vers.” Ismét egy képzőművészeti alkotás örvén tudhatjuk meg, miként vélekedik a költő a lényegtelen, illetve a fölösleges művekről. Nem fontosak. S eltűnődhetünk: mikor fontos a vers? Erre már sokféle választ próbáltak adni. Van, aki szerint a vers akkor fontos, ha jelentősen szól jelentős dolgról, s az ember lényegét fejezi ki. Mások ezt megkérdőjelezik, és azt mondják, a vers akkor fontos, ha jó, és nem az a dolga, hogy megváltsa a világot, hanem gyönyörködtesen, és valami tökéletest hozzon ebbe a tökéletlen világba; legyen a teremtés korekciója. Ismét mások azt mondják, ne fontoskodj: a vers legyen a lélek fényűzése, ne akarjon praktikus tanácsokat adni, újságcikkbe illő, közhasznú igazsággal szolgálni. Sok további változat van – ahány költő, annyi ars poetica. Most Gergely Ágnesére vagyunk kíváncsiak. És meggyőződhetünk a következőkről.

1. A versek elementáris indulatot fejeznek ki, vagy ilyenekkel birkóznak –

igen, elementáris indulatokat győznek le, szelídítenek meg vagy tesznek elviselhetővé. Ilyen például a *félelem*, amely a kötet egyik kulcsszava és a szorongással együtt kulcsfogalma. A *Necropolis* címszóban szereplő halálfogalom természetből fogva beoltja az embert félelemmel. Mulandóságunkat azonban történelmi és társadalmi körülmények is erősen befolyásolhatják, és ezzel szemben már nem vagyunk tehetetlenek akkor sem, ha számos esetben okunk van arra, hogy kiszolgáltatottnak érezzük magunkat. A kötet vezérmotívuma azonban nem a félelem pusztá kifejezése, hanem a vele szembenálló erők mozgósítása.

2. Gergely Ágnes könyvének jellegadó gesztusa az önvédelem. A lélek felvértezi magát, hogy ne legyen fölötte korlátlan úr a rettegés az elmúlástól, a megaláztatástól, az üldöztetéstől és a beszennyeződéstől. „Vezed tovább a lelked, / mint érzékszerveid. / Ha elhagy is a reflex, / bokorsűrű a hit” – mondja *A templomudvarban* cím alatt, s ez ars poetica egyúttal: költői munkamódszer is, nem csak életprogram. A versformálásra nézve messzemenő konzekvenciája van annak, hogy a tapasztalati megismerésnél tovább halad egyrészt az intellektus, másrészt az intuíción útján. Gergely Ágnes intellektuális költő, de a misztikus művészi megismerés elvét sem veti el. Nemcsak olyan költőkkel tart rokonságot, akik elsősorban az intellektualitás hangulatát keltik fel verseikben – mint például Nemes Nagy Ágnes –, hanem olyanokkal is, akik empirikus-érzelmi módon közelítenek tárgyukhoz. Ilyen például az a Hajnal Anna, akinek egyik versét ajánlja kötetében.

Munkamódszeréhez hozzátartozik

a klasszikusok és a megbecsült pályatársak rejtett vagy közvetlen idézése, szavaik, fordulataik új közegbe helyezése és személyes jelentéstartalommal telítése. Radnóti és az általa fordított Apollinaire, Vörös-

marty, Kazinczy, Vas István, Horatius, József Attila, Szép Ernő, Kosztolányi s még számos régi és modern, magyar és külföldi mester sorait idézi, imitálja, köztük esszéírókat is, mint például Orwell; *elvétve* vitába száll némely kiválósággal (*A túlélő*), de a békítő szándék és tett galambja ezúttal sem változik át valaminő gonosz varázslat következtében ragadozóvá; eltávozott kortársaink akkor élnek és hatnak igazán, ha vitáznak velük. Gergely Ágnes intelme erre nézve is áll, amikor ezt mondja: „Uram (...) Ne áss el bennem gyanakvást soha”. Képzőművészek, muzsikusok műveit, művészi helyállását rendre úgy idézi, mint aki ért a nyelvükön: Munchot, Giacomettit, Salvador Dalí, Bartókot szólaltatja meg. Gergely Ágnes vállalja az irodalmat mint tárgyat és mint újrafarmálható anyagot, mert ő is értelmetlennek tartja az élet és a művészet mesterséges kettéválasztását, noha az eltávolodás veszélyeivel ő is tisztában van. Az irodalom nagy közhelyeit újra elő kell venni és meg kell faggatni a változások tükrében, csak ezáltal tölthetik be rendeltetésüket s élhetnek elevenen, hogy utol ne érje őket a teremtés kudarca.

3. A mesterség magas szintű művelése Gergely Ágnes megkülönböztető tulajdonságai közé tartozik. Verseire különösen érvényesnek tetszik József Attilának az a mondása, hogy a vers kívül azért kötött, mert belül folyékony. Úgy is mondhatnám, azért szilárd kívül, mert a belseje lágy, mint számos gyümölcsnek. Gergely Ágnes igen széles asszociációs bázisra alapozza költeményeit, s mintha tiszteletben tartaná azt a bizonytalansági tényezőt, amely a fizikai, a filozófiai és természetesen a művészi megismerésben is oly nagy szerepet kapott évszázadunkban. Ahhoz pedig, hogy a versgondolat csonthéjas legyen, kemény és kikezddhetetlen formára van szükség. Gergely Ágnes formaművész, és ezt legalább azóta tudni lehet, hogy a hatvanas években megjelent *Johanna* című

szonettkoszorúja, mely tudtommal a határainkon belüli irodalom első ilyen formájú műve József Attila *A kozmosz éneke* című ciklusa óta. (Úgy tartom számon, Erdélyben is csak Székely János előzte meg Bolyai-ciklusával.)

Új kötetében is sok-sok hagyományos versformát alkalmaz,

a deákos versstrófiákat is közéjük értve. Oldottan beszélni kötött formában – ez a legnagyobb költői bravúrok közé tartozik. Az áthajlítással viszonylag ritkán él, így nyomatékot ad a szonett, az alkaikum vagy a rondóhoz hasonló elvű triolett szigorú szerkezetének. Versei nemcsak a vállalt formai tradíciót és kötöttséget éreztetik, hanem egyfajta szigorúságot is a játékszabályok betartásában. (A limerickben, ebben a játékosan rigorózus formában, amellyel Gergely Ágnes ugyancsak él, azt hiszem, majdnem a lehetetlenséggel határos a sorátvetés.) Ilyen önként vállalt feltételek közt az oldottság is feladattá válik, és a prózaversnek álcázott költeményben (*Pathétique*) belső kötöttségek sokaságára találunk, makámaszerűen elrejtett rímekre meg-megszakított jambikus ütemezésre – közben szóelválasztások jelzik, hogy a sorvégeket nem a lélegzetvétel, nem a grammatikai-logikai határok, nem is a zenei szünetek, hanem a cseppfolyós verslogika vízlépcsőszerű törései szabják meg.

Jellemzőek a magánbeszéd fegyelmező önmegszólításai. Egy korábbi verse régóta visszhangzik bennem, amelynek ez a végső szólama: „Fokozd magad”. Most is találni kötetében ilyen megoldásokat: „A rácson átível, / kényszeredetten imbolyog a vers. / Ne érd be ennyivel.” A költő által kedvelt haikuforma merész megoldása ez, s jól példázza, hogy nem éri be a képszerű megjelenítéssel, hanem költői fogalomalkotásra törekszik. Nem gyömöszöli be az itt említett verset valamely madár- vagy füst-hasonlatba, hanem általánosabb fogalmat alkot a szabadságra törekvésről, a rácscok

közül való kitörésről, s közben ennél is többre szólítja fel magát. Egy másik haikusorozatban az antik verselés adoniszai kólonját használja a páratlan sorokban, s a középső sorokat jambikus vagy spondeikus ütemmel lassítja le. Érdekes hatást ér el azzal, hogy ezek a középső sorok a maguk nagyon különböző eredetű (a Bibliából, Radnóti Razglednicáiból vagy éppen séggel az ötvenes évek termelési propagandaszólamaiból vett) idézeteivel élénk disszonanciaérzést keltenek zeneileg és értelmileg egyaránt, miközben engedelmesen simulnak a zárt forma keretei közé. Egy másik versében a „vastagkörműek” fenyegető házsorai mentén elhaladva így szólítja fel önmagát: „Utas, tovább. Utas, tovább.” Ezek a jelentékeny verszárások a költő felismerhető stílusjegyei közé tartoznak.

Sok „tartalmi” vonatkozásról kellene még beszélni, hiszen Gergely Ágnes szellemi önvédelemre való berendezkedése sok tekintetben őrizi és továbbviszi azt a nemes hagyományt, amelyet Babits *Pajzzsal és dárdával* című esszéje fémjelez. Mondhatnám azt is az *Órtorony* című vers rejteget idezetére gondolva, hogy Bálint György, a „toronyőr” *felháborodom, tehát vagyok* gondolatának továbbéléséről van szó: az egyéniség védelméről a tömegemberrel szemben, s arról, hogy mindent el kell követnie a szellem emberének, hogy a törvénytelenység ne emelkedjék törvényerőre. Egy kevésbé harcos, de ugyancsak szabad szellemet, Szerb Antalt idézve, az *érzékenyek világszövetségének* képviselőtéről van szó. Hasonló szemléletű költőket jócskán sorolhatnák, de nagyon keveset, akinél ez ennyi kultúrán átszűrte formákban, irodalmi utalásokban és poétikai megoldásokban fejeződik ki, nem pusztán szentenciákban vagy szólamokban. Én meg ugyan a jó szentenciát is becsülöm, és meg sem állhatom, hogy ne idézzek egy-két ilyet a költőtől: „Mért tud úgy fájni egy banképlet?” – azért ez, ugye,

kép is, afféle fogalomalkotó kép, ahogy fentebb meghatározni próbáltam a költő munkamódszerét. Vagy: „Honfoglalás. Ne hivatkozz az őseidre. Te vagy itt.” Ez afféle kis magyar kisebbség. S még egy harmadik: „Krim vagy Michigan – mindegy, ha / egy metafora téves. / Good-bye, Joe. Tartjuk a fejünk, / hogy te pallóra léphess.” Ez pedig amolyan eligazítás a világhatalmi provincialitás dolgában, mert ez a fogyatékos nem a kis népek kiváltsága, korántsem magyar találmány; ahogy a manapság a jó ízlés mértékén jóval felül gyalázott Lukács György tanítója, nemcsak mucai és pesti provincialitás létezik, hanem van londoni, párizsi, New York-i (és persze moszkvai) változat is.

Hogy mennyire minden egyszerre bölcséleti és formai kérdés Gergely költészetében, arra egy szonett pár a legfényesebb példa. Két változatban is teljes új szonetté lombosítja John Keats egy verssorát, az egyikben Szabó Lőrinc, a másikban Vas István műfordítását véve alapul. Azt eddig is tudni lehetett, hogy a legkitűnőbb versfordítás mellett is létre lehet hozni más, ugyancsak megragadó és – amennyire műfordításban lehetséges – hűnek mondható variációkat. Az viszont, hogy kétféleképpen is új és eredeti, teljes értékű költeménnyé kerekedjék egy tovább írt verssor, amely így is, úgy is értelmezhető, tudtommal még nem jutott eszébe senkinek, legalábbis így nem (noha versfordításokkal sokféle bravúrt láttunk már másoktól is, például Somlyó Györgytől, aki egy egész ciklusában Ronsard versalanyára oltja versgondolatát). A leleményt nemcsak abban látom, hogy Gergely Ágnes tökéletesen intonálja más mesterek – ezúttal Szabó Lőrinc és Vas István – hangját, hanem abban is, hogy

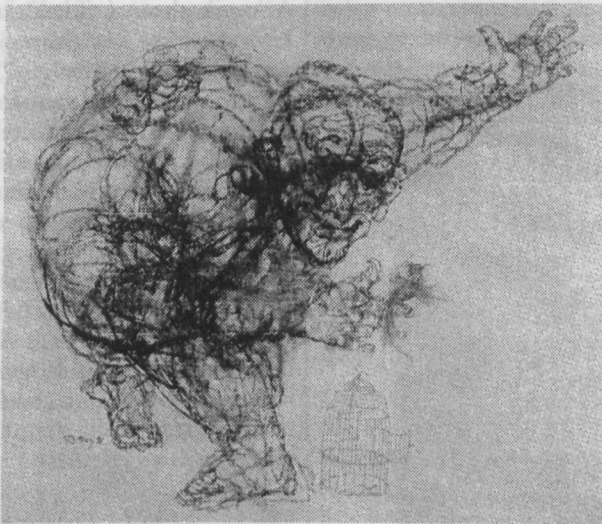
közben hamisítatlan Gergely Ágnes-verset ír, és ebben különbözik alapvetően azoktól az ügyes versimitátoroktól, akik szinte bármit képesek utánozni, csak a saját, stí-

lusban megnyilvánuló egyéniségük hiányzik a műből. Am a szonett párban nemcsak erről van szó. A két költőműfordító világképe és emberi sorsa közti különbséget is megragadja azzal, hogy sorsuk és történelmi helyzetük ismeretében végiggondolja a szavaikban rejlő konzekvenciákat. Szabó Lőrinc *rádöbben* arra, hogy meghalhat, Vas Istvánt *félelem* tölti el a halál tudatától. Az eltérés csak egy hajszálnyi, hiszen a Vas István-variánsban is van szó rádöbbenésről, és a Szabó Lőrinc-féle rádöbbenés nyomában is tartós állapottá válhat a félelem. Mégis – hogy így mondjam – a kettejük üldöztetésének módjában rejlik a különbség: ami az egyiküknél egyszer csak revelációszerűen jött a történelmi megrázkódtatással, az a másikuknál egy életre szóló közérzeti determinánsként működött és roncsolt. Sokáig tünődhetünk azon, hogy az eredmény szempontjából vajon mennyiben közömbösek ezek a körülmények (infarktus, némaság, kétségbeesés az egyik oldalon, szívós ellenállás a másikon és helytállás a hivatásban mindkét oldalon), de a látélet, az ár-

nyalatok iránti érzékenység és főleg a formateremtő szellemi *élmény* itt is, ott is pontosan működik. Gergely Ágnes a saját költői normájához méltón kezeli az elődök, pályatársak kínálta irodalmi anyagot. Ez a norma így hangzik egyik legérdekesebb ciklusa, az *Aesthetica post mortem* 5. yersében: „Gúnyból idézni önkarikatúra”. Így van, ha nem a jobbító szándékú, megbecsülő kritika vezérli a modorosságok felmutatóját, illetve a mások bőrébe bújó kíváncsiság szakmaszeretettől eredő indítékát.

Summázva néhány esetleges pontba foglalt kísérletemet, ez a verseskönyv szembenállás a legfélelmetesebb ellenféllel, a végzettel. A mulékony, gyarló minőséggel felelősen megmunkált, végleges formákat állít szembe, a butasággal a gondolatot, a biológiai végességgel a holtak emlékezetét, s a társadalmi élet eltömegesedésével szemben az önmaga fölé növekvő egyéniséget. (Balassi Kiadó)

Alföldy Jenő

RUTTKAY SÁNDOR: REPÜLJ! (1993)